

Mirjana CRNIĆ

M. A. DE DOMINIS U HRVATSKIM ENCIKLOPEDIJAMA I LEKSIKONIMA

UDK: 262.12 Dominis, M. de:030
Rukopis primljen: 7. 12. 2010.
Prihvaćen za tisak: 20. 12. 2010.
Priopćenje na znanstvenom skupu
Conference paper

Mirjana Crnić, prof.
asistentica Zavoda za povijesne i
društvene znanosti HAZU u Rijeci
HR – 51000 Rijeka
Gj. Ružića 5
crnic81@gmail.com

Markantun (Marko Antonije) de Dominis izazivao je pozornost mnogih znanstvenih i stručnih djelatnika, što potvrđuju i rezultati istraživanja o njegovoj zastupljenosti u hrvatskim enciklopedijama i leksikonima. Opseg natuknica o Markantunu de Dominisu u raznim hrvatskim izdanjima različan je i stoga je u članku nekima posvećena veća pozornosti, a neki su samo spomenuti. U obzir je uzeta građa iz devet enciklopedija i sedam leksikona objavljenih u Hrvatskoj u rasponu od 80-ak godina (od 1925. do 2009. god.).

Ključne riječi: *M. A. de Dominis; leksikoni; enciklopedije*

O Markantunu (Marku Antoniju) de Dominisu danas na ovome znanstvenom skupu u Rijeci se dosta govorilo, a da je izazivao pozornost mnogih potvrđuju i rezultati moga istraživanja o njegovoj zastupljenosti u hrvatskim enciklopedijama i leksikonima. Opseg natuknica o Markantunu de Dominisu u raznim hrvatskim izdanjima različan je i stoga je bitno za ovoga izlaganja nekima posvetiti više pozornosti, a neke samo spomenuti. Prije svega valja spomenuti da je u obzir uzeta građa iz 9 enciklopedija i 7 leksikona objavljenih u Hrvatskoj u rasponu od 80-ak godina (od 1925. do 2009. god.). Ta brojka kronološkim redom uključuje sljedeća enciklopedijska izdanja: Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka (prof. St. Stanojević), I. knjiga, A-H, izdavač: Bibliografski zavod d.d. Zagreb, Gundulićeva 29., 1925. (543); Hrvatska enciklopedija, sv. 5 (dilatacija – električna), Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda,

Tisak – bakrotisak – offset tipografija, Zagreb 1945. (188-191); Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 2 (Castelo-Firenzuola), Zagreb 1956., Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ (367-368); Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3 (Dip-Hid), Zagreb 1958. Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ (52-54); Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, sv. 2 (C-Fob), Zagreb, 1977. (382); Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Školska knjiga, Zagreb 1980. (102-103); Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3 (Crn-Đ), Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1984. (523-525); Hrvatska enciklopedija, sv. 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2001. (206); Enciklopedija opća i nacionalna u 20 knjiga, V. knjiga (Da-Ei), Pro lexis d.o.o., Večernji list d.d., Zagreb 2005. (162). Tu su i leksikoni: Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb 1974. (200); Hrvatski biografski leksikon, sv. 3 (Č-Đ), Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1993. (489-499); Hrvatski opći leksikon, Leksikografski zavod M. Krleža, Zagreb 1996. (A-Ž), (210); Hrvatski leksikon, I. svezak, A-K, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb 1996. (261); Religijski leksikon, Mosta, Zagreb 1999. (72); Opći religijski leksikon (A-Ž), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2002. (202); Leksikon fizike (Vjera Lopac), Školska knjiga, Zagreb 2009. (51). Pritom je važno istaknuti da su neke konzultirane enciklopedije, tj. neki leksikoni samo novija izdanja onih prvotno izašlih koja se ipak po opsegu razlikuju i u kojima je zabilježeno više podataka o Markantunu de Dominisu ili su to identične natuknice koje se prilikom novih izdanja istih izdavača nisu proširivale niti mijenjale. Sadržaj se natuknica preklapa u navedenim enciklopedijskim izdanjima Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda (1956. i 1977.) s time da je u potonjem izdanju natuknica proširena novim podacima. Usporedbom sadržaja u Enciklopediji Jugoslavije izdanja i naklade Leksikografskoga zavoda FNRJ-a 1958. i Enciklopediji Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" 1984. zanimljivo je primijetiti da je starije izdanje, dakle iz 1958., bilo opširnije. To izdanje ujedno sadrži najopširniju i najzanimljiviju natuknicu o Markantunu de Dominisu. Opsegom iste natuknice prati ju i Hrvatska enciklopedija tiskana u Zagrebu 1945. god. čiji se sadržaj uvelike oslanja na tekst Šime Ljubića *O Markantunu D. Rabljaninu* objavljenom u *Starinama* br. II u Zagrebu 1870. godine. Pritom je nužno spomenuti da je navedena pogrešna datacija Dominisova odlaska iz Engleske i povratka u Rim, ali i istaknuti da su neki citati iz Dominisovih djela jedino ovdje zabilježeni.

U svim izdanjima nabrojanih enciklopedija i leksikona čitamo o Markantunu de Dominisu rođenom u Rabu 1560. koji je potekao iz ugledne plemićke obitelji. Pritom će neka izdanja, poput spomenute enciklopedije iz 1945. g. ili

Hrvatskog biografskog leksikona iz 1993., govoriti više i o njegovoj obitelji, njezinu grbu i dokumentima u kojima je prezime Dominis zabilježeno u raznim oblicima od XIII. do XV. st. te će se prema tomu odvajati od bračkih Dominisa čija se obitelj zvala i Gospodnetić. Ta razdioba prezimena nije prisutna u svim izdanjima s obzirom da je u nekima, poput Opće enciklopedije i Enciklopedije Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda te obama izdanjima Enciklopedije Jugoslavije, zabilježeno uz Dominis u zagradi i Gospodnetić. Osim te dvostrukosti, treba spomenuti i varijante samoga imena stanovitoga Dominisa. Oblik Markantun najčešći je u svakoj obrađenoj natuknici navedenih knjiga, a uz njega se spominju, opet unutar zagrada, oblici: Marko Antun ili Marko Antonije. Njegovo školovanje te pristup isusovačkom redu također su svugdje navedeni, kao i njegovo biskupovanje u Senju te nadbiskupovanje u Splitu. Prema očekivanjima, u svakom je izdanju navedenih enciklopedija i leksikona najviše prostora posvećeno njegovu sukobu sa Splitskim kaptolom i mjesnim plemstvom, a osobito s Rimom te s tim u vezi s njegovim odlaskom u Veneciju, potom u Englesku te u konačnici ponovnim povratkom u Rim.

U vezi s njegovim prvotnim odlaskom iz Splita u Mletke te dalje u Englesku čitamo u Hrvatskoj enciklopediji iz 1945. sljedeće: *Budući da je D. pokušao promijeniti tradicionalne ustanove za izbor kanonika i drugih od pamtievjeka ustaljenih prava i prerogativa kaptola, dođe do tužbe splitskog kaptola i plemstva u Rimu, u kojoj se tvrdilo, da se D. ogriješio i protiv dogma i morala katoličke crkve. (...) Uzto oživi opet prepirka s trogirskim biskupom, protiv kojega D. kao dalmatinski prvostolnik proglašuje (1614) izopćenje iz crkve i zabranu vršenja biskupske vlasti. Ovi i drugi napadaji toliko teške naravi ogorčise u najvećoj mjeri život D-a, pa se odlučio pod kraj 1615 na nagao i tajni odlazak iz Splita u Mletke. (...) Prije svega se gorko tuži na zlonamjerno tumačenje njegovih govora i izjava, koje bijahu uvijek u skladu s dogmama i u duhu katoličke crkve, za koju je vazda spreman žrtvovati se svojom krvlju. (...) Nadalje, moli da pristanu na njegov prijedlog o izboru nasljednika, koji da bude Dalmatinac, ali ne Splićanin ni pripadnik stranaka u koje je grad zlokobno razdijeljen. Navodi papinske bule i dekrete crkvenih zborova s odredbama, da biskupi trebaju biti domaći ljudi, a ne stranci, i da moraju biti po volji onima, kojima će vladati. (...) U Splitu je bio prihvaćen prijedlog D-a, da se na njegovo mjesto izabere njegov nećak Sforza Ponzoni. U Mletcima je drugovao s povjestničarom tridentskog koncila fra Pavlom Sarpijem te stao zborom i perom na obranu mletačke politike. Istodobno se mnogo družio s ondješnjim englezkim poslanikom, koji ga je liepim i laskavim obećanjima znao skloniti na put u Englezku. Da ne bude vezan ni kojim obvezama prema Rimu, odkloni pristojnu mirovinu, koju mu je bila ponudila*

papinska kurija, da bi tako spriečila javnu sablazan. Prekinuvši time sve veze s katoličkom crkvom da ode izprva u Švicarsku, odakle javi mletačkom duždu svoj bieg "pred otrovom, koji mu je iz Rima namijenjen". Nastavljavajući svoj put kroz Njemačku, glavnom sielu i žarištu proturimskog pokreta, izdade u Heidelbergu tiskanu poruku, upravljenu kršćanskim biskupima: Epistola ad Episcopos... (1616); poslanica je poslije više puta pretiskana, a bila je prevedena i na francuzki i njemački jezik. Prispjeviši 29. XII. 1616 u London bio je od kralja Jakova I., vladara slabog značaja i nepopularnog zbog svoga nestalnog stava u vjerskim pitanjima, vrlo prijazno primljen. Odmah zatim izreče u katedrali sv. Pavla žestoku propovied protiv papinstva.

Pod zaštitom kralja Dominis u Londonu objavljuje većinu svojih djela koja su bila prevedena i na druge jezike (talijanski, njemački, francuski...) od 1616. do 1622. kada se opet vraća u Rim nakon što je izvoljevajući sjedinjenje Katoličke i Anglikanske crkve dobio naredbu da napusti Englesku. O razlogu njegova povratka u Rim nakon što je više godina proveo u Engleskoj gdje je stekao počasni doktorat teologije u Cambridgeu te mu je bila dodijeljena titula Master of Savoy 1618.g. i odmah zatim visok položaj windsorskog dekana čitamo i u Enciklopediji Jugoslavije, sv. 3 tiskanoj u Zagrebu 1958.: *Na papinsko prijestolje došao je 9.II 1621. Grgur XV, svjetovnim imenom Alesandro Ludovisi, bliski Dominisov prijatelj iz studentskih dana, u čiju je dobrohotnost D. imao puno povjerenje. A upravo o pristanku novoga pape ovisio je vrlo važan međudržavni akt, planirana udaja španjolske infantkinje za Charlesa, vojvodu od Walesa, engleskog prijestolonasljednika. Vrlo je vjerojatno da je španjolski diplomata znao iskoristiti nostalgične Dominisove snove, da se jednom, kako sam kaže, iz hladne anglikanske sinagoge uz prihvatljive uvjete vrati u sebi najbližu, iako opasni0ju italsku klimu; D. je trebao biti zagovornik diplomatske udaje kod novoga pape. Nije poznato, koliko je papinog udjela bilo u obećanjima, koja su dana Dominisu, a u kojima se uz 120.000 škuda godišnje rente spominjala bogata nadbiskupija u Salernu, pa čak i kardinalski šešir. Ako je Inkvizicija gledala u tim obećanjima meku, kojom će se dočepati opasnog apostate, da bi mu zauvijek zatvorila usta, Grgur XV je možda iskreno povjerovao u verziju, da je Dominisova anglikanska avantura bila izviđački pohod u neprijateljski tabor ili stručna eksploracija, koja je trebala ispitati mogućnosti za ujedinjenje zavađenih crkava. Svakako je nemiran i tašt Dominisov duh morao biti prilično omamljen perspektivama, koje su ne previše častan čin retraktacije nadoknađivale bezopasnim povratkom u Italiju, a usto i sjajnom crkveno-političkom karijerom.*

Ono što Dominisu otvara mjesto gotovo u svakoj hrvatskoj enciklopediji i leksikonu njegovo je glavno djelo u 10 knjiga pod naslovom *O crkvenoj državi*

(1617. – 1622.), potom manji proturimski spisi *Rimsko papinstvo* (1617.) te djelo Paola Sarpija *Povijest Tridentskoga koncila* (1619.) koju je objavio pod anagramom Sarpijeva imena: Pietro Soave Polano. Njegova je kritika Crkve, zbog koje je bio izopćen i zbog koje se protiv njege vodila istraga, bila usmjerena osobito protiv papinskoga primata, svjetovne vlasti i crkvene politike kao osnovne zapreke sjedinjenju svih kršćanskih crkava i uspostavljanju mira u Europi. Zahtijevao je povratak Crkve idealima prvotnoga kršćanstva. Unatoč tomu što je opozvao svoje ideje u objavljenim djelima i objavio spis *Odluka o povratku iz Engleske*, posmrtno je proglašen krivim, a njegovo tijelo, slika i knjige javno su spaljeni na rimskom trgu Campo di Fiori (1624.), a njegov pepeo bačen je u Tiber.

Dominis je kao teolog bio napadan jednako s katoličke i protestanske strane. Da je tomu tako, potvrđuju i novija izdanja religijskih leksikona u kojima je Dominis slabo ili nikako zastupljen. Opći religijski leksikon iz 2002. bilježi o Dominisu osnovne podatke iz njegova života, a zaključno govori o njegovu ekleziološkom nauku pa pritom čitamo: *Bio je jedan od prvih teologa koji je raspravljao o ulozi biskupskog kolegija u hijerarhijskom ustroju Crkve. Po njemu sve partikularne crkve koje vjeruju u temeljne objavljene istine pripadaju općoj crkvi.* U Religijskom leksikonu iz 1999. o Dominisu je napisano svega pet rečenica. U suvremenoj katoličkoj enciklopediji (iz 2005.) te Praktičnom biblijskom leksikonu (iz 1997.) Markantun de Dominis nije naveden pod posebnom natuknicom. Osim toga, mnoge njegove reformatorske teološke ideje imaju trajnu vrijednost, a kao filozof ostao je u tradiciji peripatetičke prirodne filozofije, no ni u leksikonima filozofa nije zastupljen. No, valja još spomenuti da je osim u općim enciklopedijama i leksikonima, Dominis svojim dvama spisima iz prirodnih znanosti: *O zrakama vida i svjetlosti u prozirnom staklu i dugi*, 1611. i *Eurip ili rasprave o pritjecanju i ponovnom otjecanju mora*, 1624. zaslužio pozornost, iako slabu, posvećenu u leksikonu fizike objavljenom 2009. g. gdje ga autorica Vjera Lopac spominje kao hrvatskoga fizičara koji je istraživao svjetlost i objasnio pojam duge. Kao fizičar je spomenut i u drugim općim enciklopedijskim i leksikonskim publikacijama u većem ili manjem opsegu, a redovito se spominje da je Isaac Newton u svom djelu *Optics* iz 1704. istaknuo vrijednost Dominisova rada na objašnjenju duge. Služio se i eksperimentom što je označilo nov pristup u znanstvenom istraživanju.

Ono što u okviru ove teme ne ulazi, a važno je spomenuti, strane su enciklopedije i leksikoni, ponajprije se tu misli na njemačka, talijanska i francuska izdanja u kojima je Dominis gotovo jednako zastupljen kao i u domaćim, te se stoga nikako ne može umanjiti njegova pojavnost koja i dalje zaokuplja pažnju mnogih

znanstvenika – ponajprije teologa i povjesničara. O njemu se pisalo i govorilo, a pretpostavlja se da će se i u narednim znanstvenim istraživanjima na tu temu imati što reći. S tim u vezi o Markantunu de Dominisu za kraj ovoga izlaganja, koji ujedno i zatvara današnji znanstveni skup, treba zaključiti citatom iz već višekratno danas spomenute Hrvatske enciklopedije tiskane 1945.: *Markantun je bio čedo svoga vremena: nemiran, radoznao, velikih osobnih ambicija, bez jasnih, trajnih ciljeva; revolucionar se na mahove mieša sa servilnim dvorjanikom. Bavi se različitim naučnim pitanjima i svagdje je iznad osrednjosti. Za dublje poniranje u naučna pitanja nema uztrajnosti. Nejedinstvena karakteru on ni u vjerskim pitanjima nije imao stalnih pogleda. On je više zanimljiv nego velik, više pamfletist nego borac za određene ideje. Na izmaku jedne uznemirene epohe u njemu se zrcale crte genija i pustolova.*

RIASSUNTO

*M. A. DOMINIS NELLE ENCICLOPEDI E NEI DIZIONARI
ENCICLOPEDICI CROATI*

Mirjana CRNIĆ

Markantun (Marco Antonio) de Dominis ha attirato l'attenzione di molti scienziati ed esperti, il che è stato affermato dai risultati della ricerca sulla sua presenza nelle enciclopedie e nei dizionari enciclopedici croati. I lemmi enciclopedici di Markantun de Dominis variano nelle diverse edizioni croate e perciò nell' articolo è dedicata più attenzione su alcuni, mentre altri sono soltanto citati. Si è preso in considerazione il corpus di nove enciclopedie e di sette dizionari enciclopedici pubblicati in Croazia nell' arco di circa 80 anni (dal 1925 al 2009).

Parole chiave: M. A. de Dominis; dizionari enciclopedici; enciclopedie

SUMMARY

M. A. DOMINIS IN CROATIAN ENCYCLOPAEDIAS AND LEXICONS

Mirjana CRNIĆ

Marcantun (Marc Antony) de Dominis attracted attention of many scientists and experts, which was confirmed by the research results on his presence in Croatian encyclopaedias and lexicons. The range of entries on Marcantun de Dominis in various Croatian editions is different and therefore to some of them greater attention is paid in the article and some are only mentioned. Material from nine encyclopaedias and seven lexicons was taken into consideration. They were published in Croatia in about 80 years (from 1925 to 2009).

Key words: M. A. de Dominis; lexicons; encyclopaedias

